

14. Mitichkina O. O. Orhanizatsiina kultura v umovakh navchalnoho protsesu vyshchoi shkoly / O. O. Mitichkina // Teoretychni i prykladni problemy psykholohii : zb. nauk. prats Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia. – Luhansk : Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2006. – № 3 (14). – S. 172–178.
15. Obozov N. N. Mezhlchnostnye otmoshenija / I.N. Obozov. – K. : Libid', 1990. – 192 s.
16. Orban-Lembryk L. E. Psykholohiia upravlinnia : posibnyk / L. E. Orban-Lembryk. – K. : Akademvydav, 2003. – 568 s.
17. Parygin B. D. Social'no-psykholohicheskij klimat kollektiva / B. D. Parygin. – L., 1981. – 192 s.
18. Platonov Ju. P. Psihologija kollektivnoj dejatel'nosti / Ju. P. Platonov. – L. : LGU, 1990. – 181 s.
19. Psykholohiia pratsi : navch. posib. / Lozhkin H. V., Volianiuk N. Yu., Soltyk O. O. ; za zah. red. H. V. Lozhkina. – Khmelnytskyi : KhNU, 2013. – 191 s.
20. Reputacija firmy: sozdanie, upravlenie i ocenka jeffektivnosti / G. Dauling; [per. s angl. A. V. Kuznecova]. – M.: INFRA-M, 2003. – 366 s.
21. Skydanenko Yu. P. Udoshkalennia sotsialno-psykholohichnoho klimatu v malii hrupi na osnovi sotsiometrychnoho doslidzhennia / Yu. P. Skydanenko, M. V. Shkurko // Visn. Sum. derzh. un-tu. Ser. Ekonomika. – 2012. – № 2. – S. 76–83.
22. Fetiskin N. P. Social'no-psykholohicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp / N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manujlov. – M. : Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2002. – 490 s.
23. Shetelia N. I. Zviazok parametriv mizhosobystisnykh stosunkiv z sotsialno-psykholohichnym klimatom u pedahohichnomu kolektyvi koledzhu mystetstv / N. I. Shetelia // Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky. – 2012. – Vyp. 17. – S. 147–155.
24. Shopsha O. L. Zmistovi aspekty konatyvnoho komponenta sotsialno-psykholohichnoho klimatu kolektyvu teatru / O. L. Shopsha // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12 : Psykholohichni nauky. – 2014. – Vyp. 45. – S. 106–112.

Klychkovsky, S. O. Interpersonal interaction skills development program in the context of group socio-psychological climate improvement. The article discusses the results of testing a program of development of interpersonal interaction skills in the context of improving the socio-psychological climate in the group. The article describes a general program of improvement of socio-psychological climate at the industrial enterprise and analyzes in detail the second level of this program which focused on a group work using training technologies to address psychological problems that might exist in the group. The training program significantly improved the group's psychological atmosphere, group members' motivation for success, collectivism, cohesion, openness, self-confidence, tolerance, kindness, sensitivity, desire to preserve the integrity of the group, and decreased the group members' covert cruelty, open brutality, negativism, rumbling, and fear of being rejected. The obtained findings testify to the positive dynamics in the development of interpersonal interactions of group members and the improvement of socio-psychological climate in the group as a whole.

Key words: interpersonal interaction, socio-psychological climate, training, group, positive influence, development

Відомості про автора

Кличковський Сергій Олексійович, аспірант кафедри соціальної психології факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Klychkovsky, Serhiy Olexiiovich, PhD student, Dept. of Social Psychology, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine.

E-mail: klychkovsky@gmail.com

УДК 159.922.8:159.923.2

Костіна Т. О.

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ЖИТТЄВОГО СЦЕНАРІЮ ОСОБИСТОСТІ: ЖІНОЧІ СЦЕНАРІЇ

Костіна Т. О. Гендерна складова життєвого сценарію особистості: жіночі сценарії. Стаття присвячена висвітленню питання гендерної складової життєвого сценарію особистості. В роботі визначено підходи до класифікації типів сценаріїв у межах теорії транзакційного аналізу. Надана класифікація та умови формування «жіночих» сценаріїв, що визначені в теорії транзакційного аналізу (дослідження Ходжі Вікоффа).

Визначено гендерні стереотипи, що підсилюють формування та розгортання сценарію життя особистості (на прикладі жіночих сценаріїв). Проаналізовано вплив соціальних очікувань на формування життєвого сценарію людини залежно від її статевої приналежності.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, життєвий сценарій, жіночий життєвий сценарій, соціальні очікування, теорія транзакційного аналізу.

Костіна Т. А. Гендерная составляющая жизненного сценария личности: женские сценарии. Статья посвящена вопросу гендерной составляющей жизненного сценария личности. В работе определены подходы к классификации типов сценариев в рамках теории транзакционного анализа. Предоставлена классификация и условия формирования «женских» сценариев, которые определены в теории транзакционного анализа (исследование Ходжи Викоффа).

Определены гендерные стереотипы, которые усиливают формирование и развертывание сценария жизни личности (на примере женских сценариев). Проанализировано влияние социальных ожиданий на формирование жизненного сценария человека в зависимости от его половой принадлежности.

Ключевые слова: гендер, гендерные стереотипы, жизненный сценарий, женский жизненный сценарий, социальные ожидания, теория транзакционного анализа.

Постановка проблеми. На сьогодні теорія транзакційного аналізу (ТА) швидко розвивається як за кордоном, так і в Україні. Одним із найважливіших питань, що досліджується у ТА, є поняття життєвого сценарію особистості. Значна увага приділяється не лише визначенню факторів, що обумовлюють формування життєвого сценарію, шляхів виходу особистості за межі власного сценарію, а й підходів до їх класифікації.

Існують декілька підходів до класифікації, серед них найбільш відомі погляди Е. Берна [3] та К. Штайнера [23]. Контекст становлення життєвого сценарію залежно від гендерного аспекту досліджувала Х. Вікофф («жіночі» та «чоловічі» сценарії) [24]. Саме дослідження Х. Вікофф чітко окреслюють, як саме відбувається нав'язування зі сторони соціуму гендерних стереотипів, і як вони впливають на формування життєвого сценарію людини, а відтак, і її життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні концепція життєвого сценарію є однією з центральних частин теорії ТА. Вона була розроблена Еріком Берном [3] та його колегами, особливо Клодом Штайнером [23], в середині 60-х років ХХ століття. Питаннями щодо визначення чинників формування та протікання сценарію займалися такі дослідники, як: Т. Харріс (життєві позиції та сценарій), Тейбі Кейлер (мінісценарій) [20], Б. Гулдінг та М. Гулдінг (заборони, що впливають на формування сценарію) [19], Х. Вікофф (жіночі та чоловічі сценарії) [24].

На теренах України вивченням життєвих сценаріїв займаються такі науковці, як: Г. Гандзілевська [5], П. Горностай [8], П. Жебелева [9], В. Климчук [10], Т. Костіна [11], Я. Мойсієнко [10].

У контексті змін сучасного суспільства дедалі більшого значення набуває вивчення сценарію людини в контексті соціальних очікувань, особливо тих, що пов'язані із статеворольовим програмуванням. Саме тому дана робота присвячена гендерній складовій життєвого сценарію.

Дослідження, присвячені питанню гендеру, знаходимо у працях зарубіжних (С. Бем [2], Дж. Мані [21], М. Мід [22], Р. Столлер [21] та ін.) та вітчизняних учених (Агеєва В. [1], І. Виртосу [4], Т. Говорун [6], І. Казанцева [12], О. Кікінежді [7], Кобелянська Л., Н. Куравська [13], Т. Марценюк [14], Скорик М. [1], О. Щотка [17] та ін.).

Проблематика гендеру та гендерної нерівності є актуальною для багатьох країн, у тому числі для України. Незважаючи на наявні закони, що задекларовані на рівні держави (Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок»), маємо невідповідність між тим, що написано, і тим, що є в реальному житті. Саме тому для психологічної науки важливо досліджувати питання гендеру та знаходити шляхи подолання гендерної дискримінації, що реалізується на механізмах гендерних стереотипів.

Метою статті є визначити підходи до класифікації життєвих сценаріїв особистості в теорії транзакційного аналізу. Окреслити гендерну складову в розмежуванні життєвих сценаріїв на «жіночі» та «чоловічі». Надати характеристику основним «жіночим» сценаріям, які описуються в теорії ТА.

Виклад основного матеріалу і результатів досліджень. Засновник теорії транзакційного аналізу Е. Берн визначав сценарій як постійно діючий життєвий план, який закладається в дитинстві під впливом батьків [3]. Е. Берн наголошував, що сценарій – це підсвідомий життєвий план людини, що визначає її дії, вчинки, думки. Визначну роль у формуванні сценарію дитини відіграють її батьки або парентальні фігури. Вони несуть у своєму ставленні до дитини, у поглядах на оточуючий світ, себе та інших людей певний емоційно-інтелектуальний заряд, що накладає відбиток на дитину. Це так звані сценарні послання. Сукупність сценарних послань, що йдуть від батьків, визначають батьківське програмування, що є основою для створення життєвого сценарію. Однак Е. Берн зазначав, що дитина сама вирішує, яким буде план її життя. Створений дитиною сценарій програється дорослою людиною протягом її життя.

Е. Берн розподіляв сценарії щодо змісту на три групи: виграшні, програшні (фатальні), безвиграшні (банальні). Тому здійснення свого сценарію можливе у якості того, хто виграє (виграшний сценарій), того, хто програє (фатальний сценарій), чи того, хто не виграє (банальний сценарій) [3]. Розгортання сценарію зазвичай відбувається за чіткими етапами, і кожний сценарій може проявлятися на мікрорівні (мінісценарій) [3; 20]. Виявлення цих мікрорівнів дозволяє визначити специфіку сценарію життя особистості у ситуації «тут і зараз», що має велике значення у ході психологічного консультування.

Якщо говорити про класичні приклади жіночих та чоловічих сценаріїв, то подальші дослідження в межах теорії ТА (Х. Вікофф [24], К. Штайнер [23]) віднесли їх до сценаріїв банального типу. Оскільки тут наявний значний вплив соціальних стереотипів (у тому числі гендерно зумовлених), які людина навіть не намагається переосмислити.

К. Штайнер дає іншу класифікацію життєвих сценаріїв. Він виділив три основних життєвих сценарії. Ці три життєвих сценарії: «Без кохання», «Без розуму» та «Без радості» у крайніх варіантах зустрічаються у формі депресії («Без кохання»), божевілля («Без розуму»), наркозалежності («Без радості»). Однак «помірні» прояви цих сценаріїв трапляються досить часто у повсякденному житті: хронічні невдачі у коханні, самотнє життя в якості холостяка (старої діви); нездатність і дня прожити без кави, цигарок, спиртних напоїв тощо [24; 25].

К. Штайнер розподіляє всі сценарії залежно від інтенсивності їх перебігу на трагічні (драматичні, або хамартичні) та банальні (мелодраматичні). Як трагічний, так і банальний сценарій може бути «добрим» чи «поганим» [243; 24]. Сценарій є «добрий» чи «поганий» залежно від того, має він компенсуючі соціально бажані риси чи ні. Треба підкреслити, що сценарій («поганий» чи «добрий») у будь-якому випадку завдає шкоди особистості, оскільки обмежує її можливості. К. Штайнер зазначає, що у кількісному співвідношенні переважають банальні сценарії у порівнянні із трагічними. До банальних сценаріїв він відносить сценарії статевої меншин та статево-рольові сценарії [24].

Для розширення поняття життєвого сценарію та факторів, що сприяють формуванню «жіночих» та «чоловічих» сценаріїв, звернемося до аналітичної психології К.-Г. Юнга. Його концепція колективного несвідомого дозволяє нам зрозуміти глибинні коріння розподілу на «чоловіче» та «жіноче». К.-Г. Юнг окреслює два архетипи, які «відповідають» за чоловіче та жіноче в структурі особистості. Він назвав їх «Аніма» та «Анімус» (від лат. anima (ж. р.) та лат. animus (м. р.) – «життєвий початок», «душа») [16].

Відповідно до поглядів К.-Г. Юнга «Аніма» – це жіноча частина особистості людини. «Анімус» – чоловіча сторона особистості. К.-Г. Юнг підкреслював, що і в чоловіка, і в жінки є як жіноча, так і чоловіча складові. Так, автор зазначав, що Аніма – це жіноча частина психіки чоловіка, а Анімус – чоловіча частина психіки жінки [16]. Фактично названі категорії – це архетипи гендеру, що визначають уявлення про соціально прийнятні/неприйнятні форми поведінки стосовно жінок та чоловіків. Це уявлення про те, що таке бути «справжньою» жінкою та «справжнім» чоловіком.

Юнг підкреслював, що ці поняття (Аніма та Анімус) відображають узагальнене колективне несвідоме (колективні уявлення – архетипи) про жіночність (фемінність) та мужність (маскулінність). Ці уявлення закріплені на рівні глибинних пластів несвідомого та передаються від покоління до покоління, без раціонального осмислення.

У процесі формування архетипу дитини на нього (архетип) впливають значущі дорослі, які оточують дитину. Саме на них (цих дорослих) відбувається проекція Аніми та Анімуса. Після етапу ідентифікації з батьками (або парентальними фігурами) архетипи «відкріплюються» від батьківських фігур (які все одно залишаються у архетипі дитини) та продовжують впливати на вибір дитини у подальшому житті. Особливо гостро ці сформовані архетипи впливають на вибір подружнього партнера.

Таким чином, ми бачимо, що формування поняття «жіночність» та «мужність» все одно проходять етап «соціального налаштування». Отже, з одного боку, К.-Г. Юнг стверджує, що архетип – це вроджена характеристика, з іншого – ця вроджена характеристика не могла б розгорнутись без соціального підкріплення. Якщо ми говоримо про соціальне підкріплення, нам слід звернутись до поняття американського психолога А. Бандури щодо вікарного наочіння (англ. vicarious learning), яке він розробляв в межах теорії соціального наочіння [18]. А. Бандура пояснював вікарне наочіння, як наочіння, що відбувається на основі спостереження за поведінкою інших людей (особливо, значущих для особистості) та за наслідками, до яких веде даний вид поведінки. Автор підкреслює, що для закріплення певних патернів (шаблонів) поведінки людина не обов'язково має здійснити їх сама, вона може побачити їх в інших, а вже потім відтворити у власній поведінці [18]. Оскільки теорія Юнга не дає відповіді на питання, чи буде сформований архетип, або як він зміниться за відсутності соціального оточення (або іншого типу соціального середовища), ми звертаємо свою увагу на пояснення тих чи інших патернів поведінки (у тому числі гендерно зумовлених), не лише на основі несвідомих шарів психіки, але й з урахуванням соціального контексту.

Розгляд питання формування та розгортання життєвого шляху був би не повним без аналізу гендерного аспекту. Проблематикою дослідження «жіночих» та «чоловічих» сценаріїв у рамках теорії транзакційного аналізу займалася Ходжі Вікофф. Дослідниця зазначає наступне: «Як чоловіки, так і жінки в процесі соціалізації привчаються розвивати одні частини своєї особистості і пригнічувати інші. Статево-рольове програмування вносить свій внесок у створення жорсткого стереотипу поведінки людини, яка реалізується протягом усього життя...» [24, с. 193].

Починаючи з перших днів свого життя діти стикаються із тим, що вони мають поводитися відповідно до заданих стандартів, які пов'язані із уявленнями соціуму щодо понять «жіноче» та «чоловіче».

Коли в сім'ї народжується дівчинка, вона приречена стати «гарною» дівчинкою, а хлопець обов'язково має стати «сильним» чоловіком. У дівчаток не заохочується здатність логічного мислення (оскільки жінка, за прийнятим соціальним стандартом – це істота емоційна). А чоловік, навпаки, має логічно мислити, бути раціональним та не проявляти емоції.

Однією із головних проблем статево-рольової соціалізації є те, що вона обмежує особистість, не даючи їй можливості бути цілісною, проявляти спонтанність у відносинах зі світом, іншими та самою собою.

Загальна ідея чоловічого сценарію – розвиток свого Дорослого. Ігнорування свого Маля (Дитини), зокрема її спонтанних проявів та ігнорування свого Дбайливого Батька [243; 24].

Загальна ідея жіночого сценарію – безпорадність. Безпорадність реалізується завдяки «вилученню» такої складової особистості як Дорослий із життя жінки. Натомість присутній надмірний розвиток Дбайливого Батька.

Спільним для жіночих та чоловічих сценаріїв є заборона на прояв своєї Природної дитини, що уособлює спонтанність та безпосередність. Така заборона блокує здатність людини відчувати те, чого вона насправді хоче.

У даній статті зупинимось на жіночих життєвих сценаріях, які були виділені Х. Вікофф у межах теорії транзакційного аналізу. Загалом дослідниця виділила 11 сценаріїв, які притаманні жінкам.

Класичні жіночі сценарії: «Матуся Хаббард», «Штучна жінка», «Жінка за спиною чоловіка», «Я бідолаха», «Неприваблива красуня», «Медсестра», «Говста жінка», «Вчителька», «Демонічна жінка», «Сильна жінка», «Королева бджіл». Описи зазначених сценаріїв та їх сценарного процесу представлені у праці Клода Штайнера «Сценарії життя людей», в останніх розділах якої акцентується увага на гендерно зумовлених сценаріях, які виявила Ходжі Вікофф [24].

«Матуся Хаббард» (жінка на службі у родині). Життєвий план такого сценарію полягає у наступному. Жінка проводить своє життя, піклуючись про всіх, окрім себе. Вона хронічно віддає більше, ніж отримує навзаєм, і приймає це, тому що відчуває, що за важливістю вона остання в сім'ї [24]. Для цього сценарного переконання властиво те, що цінність такої жінки визначається тим, що вона робить для інших. Цю нерівність підтримують ЗМІ (телебачення, жіночі журнали), вихваляючи образ ідеальної дружини, матері і домогосподарки.

Погладжування і значущість ніколи не даються їй за її особисті якості і за те, що вона робить, а тільки за її сім'ю, дітей і чоловіка. Вона обирає свій сценарій тому, що це забезпечує їй безпеку. Такий сценарій допомагає уникнути ризику, пов'язаного з незалежністю та повноцінним життям. Вона не відмовляється від свого сценарію, бо це влаштовує всіх членів сім'ї. Коли ж така жінка намагається вийти за межі сценарію та починає бунтувати, чоловік та діти не розуміють її та не підтримують її намагань змінити ситуацію.

«Штучна жінка». Життєвий план даного сценарію містить таку ключову ідею: щоб отримувати погладжування, жінка має виставляти напоказ красиву штучну оболонку: помітні ювелірні прикраси, високі підбори, одяг за останнім словом моди, парфум, що має інтригувати оточуючих, та драматичний макіяж.

У такий спосіб жінка із сценарієм «Штучна жінка» робить спроби набутти привабливість та почуття благополуччя. Однак цього вона ніколи не досягає. Жінка з таким життєвим сценарієм постійно відчуває, що не настільки приваблива, як відомі моделі та актриси (яких вона занадто ідеалізує), що демонструються у модних журналах, фільмах та рекламі. Вона отримує малу частку психологічних погладжувань за те, що вміє гарно вдягатися і здійснювати дорогі покупки. Цим заняттям вона присвячує весь свій час. Вона відчуває себе безпечно лише у ролі споживача та відчуває себе сильною, коли приймає рішення у якості покупця, а також коли вона отримує те, чого хоче [24].

З іншого боку, вона відчуває, що не владна над тією частиною свого життя, що протікає поза стінами магазинів. Вона отримує «підтвердження» справедливості обраного сценарію, коли на неї не звертають уваги, якщо вона не одягнена і не нафарбована, як лялька Барбі. Оскільки вона не отримує від життя того, чого хоче насправді (а це неможливо купити за гроші), вона намагається забути про «купівельному запої».

«Жінка за спиною чоловіка». Життєвий план такого сценарію включає наступне. Жінка увесь свій талант і усю свою енергію кладе на те, щоб допомогти зробити кар'єру своєму чоловікові, який часто може бути менш обдарованим, ніж вона сама. Але, у відповідності до сексистських стереотипів, чоловік має бути більш успішним, ніж жінка, особливо в контексті соціального визнання. У такої жінки, зазвичай, немає дітей; вона виглядає розумною і красивою на коктейлях і вечірках, вона завжди гостинна та вміє чудово проводити кампанії, рекламуючи свого чоловіка. Ходжі Вікофф асоціює таких жінок із Сірано де Бержераком у спідниці [24]. Оскільки талановита людина не може собі дозволити стати визнаною під власним ім'ям через вроджений недолік – стать. Оскільки, спираючись на соціальні стереотипи, жінці не дозволяється бути більш успішною, ніж її чоловік. Через це усю свою енергію вона спрямовує у напрямку допомоги своєму чоловікові. А сама залишається в тіні. Наприклад, жінка із таким сценарієм може писати за нього книжки, а він буде отримувати усю шану, славу та визнання. Така жінка задовольняється тим, що чує оплески, які адресовані її чоловікові, вважаючи, що легше вкладати сили в успіх чоловіка, ніж самій мати справу із жорстокими реаліями конкуренції та здобути славу «кар'єристички».

«Я бідолаха». Життєвий план такого сценарію включає те, що така жінка проводить життя в ролі Жертви, яка чекає свого Спасителя [24]. Її батьки робили за неї все, тому що вона дівчинка (а дівчатка вважаються безпорадними), і цим вони підірвали її впевненість, зробивши її абсолютно залежною та повністю підконтрольною їм. Спершу вона бореться з цим, але з часом відмовляється від боротьби та здається. Вона вирішує, що батьки були праві, і що вона дійсно безпорадна. Вона виходить заміж за видатну людину, часто – за свого психіатра, який грає роль Татка – Спасителя маленької безпорадної дівчинки.

«Неприваблива красуня». Життєвий план жінки з таким сценарієм включає те, що, володіючи класичними рисами «жіночої краси», така жінка не цінує себе занадто високо як особистість та не вірить у свою привабливість. Навпаки, вона вважає себе непривабливою. Коли вона дивляється у дзеркало, то у своєму відображенні не здатна побачити красу, яку помічають оточуючі. Вона концентрується на «вадах» та недоліках своєї зовнішності. Цей специфічний прояв отримав назву «синдром гарної жінки» [24]. Він пов'язаний з тим, що жінка зосереджує свою увагу на певних рисах обличчя або частинах тіла, які окремо виглядають менш привабливо, ніж у поєднанні. Чоловік, який відвідує певні світські заходи із такою жінкою, отримує психологічне погладжування у зв'язку із красивим придбанням, що супроводжує його у шикарному вбранні.

«Неприваблива красуня» постійно перебуває в пошуках Прекрасного Принца. Вона покладається на Принца та відчайдушно шукає його, оскільки лише він може припинити усі її нещастя та силою свого чарівного кохання зможе зробити її по-справжньому привабливою.

«Медсестра». Життєвий план цього сценарію наступний. Жінка – професійний Спаситель і працює в організації, де її використовують і витягують з неї усі сили. Спочатку її бажання піклуватися про інших йшло зсередини, але скоро турбота стає обов'язком, що нав'язується ззовні [24]. Її вчать відчувати та передбачувати потреби оточуючих людей та задовольняти їх. Через це вона очікує від оточення, що вони вгадають, чого ж хоче вона. Оскільки «Медсестра» думає, що інші мають читати її думки, так само, як вона читає їхні, вона несвідомо має установки, що вони подбають про неї так само, як вона дбає про них. Однак цього не відбувається, оскільки вона не озвучує своїх бажань та очікувань, вона мовчить про те, чого дійсно хоче. Власне через це така жінка нічого не отримує.

«Товста жінка». Життєвий план жінки з таким сценарієм включає наступне. Усе її життя обертається навколо показань терезів. Вона проводить час, лаючи себе, дотримуючись дієт, намагаючись досягти душевного благополуччя через умертвіння плоті. Вона набула шкідливих харчових звичок ще дитиною. За хорошу поведінку її нагороджували їжею [24]. Крім того, їй говорили, що вона повинна з'їсти все, що лежить на тарілці, тому що викидати їжу – це гріх. Вона не вміє висловлювати свій гнів та говорити «ні», тобто вона буквально проковтує все, що їй дають. Коли вона набирає зайву вагу, це відбувається тому, що вона хоче виглядати «солідно». А оскільки вона не вміє висловлювати свій гнів та відмовляти, повнота допомагає їй відлякувати чоловіків.

«Вчителька». Життєвий план включає прийняття жінкою рішення вчити інших, оскільки для неї це єдиний спосіб застосувати свої знання в улюбленому предметі [24]. Її головна проблема полягає в тому, що вона проводить весь свій робочий час з дітьми, тому вона майже не спілкується зі своїми ровесниками. Якщо вона заміжня, вона замкнена у в'язниці одиноких моногамних відносин; якщо ж вона неодружена, то вона не спілкується достатньо, щоб задовольнити свою потребу в погладжуваннях.

«Демонічна жінка». Така жінка усвідомлює владу, яку має над людьми, і використовує її, хоча вона і не в змозі керувати нею (в структурному відношенні ця влада бере початок з її Маленького Професора та від Дитини при повному виключенні Дорослого). Вона бореться з Дорослим за чоловіків та з їх Критичним Батьком, користуючись своїми прихованими чаклунськими здібностями, не маючи при цьому Дорослої стратегії боротьби. Незважаючи на те що їй подобається бути жінкою, вона змагається з іншими представницями жіночої статі і вважає за краще діяти індивідуально, не співпрацюючи з ними. Вона вважає, що відрізняється від інших жінок, оскільки має «особливу владу» над людьми, у першу чергу, над чоловіками.

«Сильна жінка». Життєвий план сценарію включає наступне. Батьки навчили її розраховувати лише на себе і нікому не довіряти. Це пов'язано з тим, що її сім'я перебувала у ситуації постійної боротьби за виживання («ми проти «цього світу»). Багато в чому її виховували як хлопчика, навчаючи її домагатися успіху в конкурентній боротьбі. Вона стурбована своїм виживанням на елементарному рівні, тому вона звикла ігнорувати все, що виходить за його межі (наприклад, почуття). Вона самостійна і найчастіше поводить по-чоловічому, не емоційно [24].

«Королева бджіл». Королеву бджіл визначають як жінку, яка зробила успішну кар'єру: вона може бути юристом, лікарем або діловою жінкою, яка домоглася свого в «чоловічому світі». Вона досягла цього завдяки наполегливій праці та вклавши багато зусиль в конкурентну боротьбу. У цій боротьбі їй довелося нелегко, тому вона вважає активісток руху за звільнення жінок ледачими скигліями. В душі вона антифеміністка, хоча і називає себе вільною жінкою. Її успіх вимагає сил, щоб закріпитися на зайнятих позиціях, і тому вона зовсім не хоче, щоб інші жінки досягли того ж дуже легко, в першу чергу, тому що вона не хоче мати додаткової конкуренції.

Висновки. Як бачимо, життєвий шлях особистості детермінується великою кількістю факторів, які функціонують на індивідуальному та колективному рівнях. Одним із факторів, який спричинює розгортання життя людини у певному напрямку, є життєвий сценарій. Дослідженням життєвого сценарію займаються в межах теорії транзакційного аналізу. Особливого значення набуло питання щодо підходів до класифікації життєвих сценаріїв особистості, з урахуванням гендерного фактора.

Представники різних теоретичних напрямків (індивідуальна психологія, аналітична теорія, транзакційний аналіз) підкреслюють важливість соціальних очікувань щодо осіб як жіночої, так і чоловічої статі. Такі очікування виводять нас до актуалізації питання впливу гендерних стереотипів на поведінку, вчинки та рішення особистості. Особливого значення набуває аналіз соціальних, культурних, історичних чинників, які зумовлюють та підкріплюють існування тих або інших стереотипних уявлень про людину та її життя.

У теорії транзакційного аналізу знаходимо приклади класифікації життєвих сценаріїв з урахуванням гендерних стереотипів, зокрема, у даній статті зосереджено увагу на основних жіночих сценаріях.

Перспективи подальших досліджень. На противагу жіночим сценаріям, теорія транзакційного аналізу також пропонує класифікацію та аналіз чоловічих сценаріїв. Розуміння життєвого сценарію та сценарного процесу дозволить більш глибоко усвідомити рівень впливу гендерного фактора (соціальних очікувань) на становлення життєвого шляху особистості та надасть людині змогу вийти за межі свого сценарію та здобути особистісну цілісність.

Список використаних джерел

1. Агеєва В. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / В. Агеєва, Л. Кобелянська, М. Скорик. – К. : К. І. С., 2004. – 536 с.
2. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем / [пер. с англ.]. – М. : Российская политическая энциклопедия(РОССПЭН), 2004. – 336 с.
3. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Э. Берн ; пер. с англ. – Екатеринбург : Литур, 2001. – 576 с.
4. Виртосу І. Гендерна дискримінація: Як не наступити на граблі старими мозолями? / І. Виртосу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: https://humanrights.org.ua/material/gendernajia_diskriminacija_kak_ne_nastupit_na_grabli_starymi_mozoljiami (дата звернення 04.05.2019).
5. Гандзілевська Г. Життєві сценарії українських емігрантів (психолого-акмеологічний дискурс) : монографія / Г. Гандзілевська. – Острог : Острозька академія, 2018. – 483 с.
6. Говорун Т. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці / Т. Говорун, О. Кікінежді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <https://file:///D:/ГЕНДЕР2019/108-Article%20Text-130-1-10-20171124.pdf> (дата звернення: 15.04.2019).
7. Говорун Т. В. Стать та сексуальність: психологічний ракурс / Т. Говорун, О. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 1999. – 343 с.
8. Горностай П. П. Социализация личности и психологические роли. Теоретические и прикладные вопросы психологии (материалы юбилейной конференции "Ананьевские чтения-97" / П. П. Горностай. – Вып. 3. – Ч. 1. – СПб., 1997. – С. 325–330.
9. Жебелева П. Життєвий сценарій особистості: сутність та основні психологічні підходи / П. Жебелева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: [file:///C:/Users/Tanya/Desktop/Vpro_2013_9\(2\)_19.pdf](file:///C:/Users/Tanya/Desktop/Vpro_2013_9(2)_19.pdf) (дата звернення: 12.04.2019).
10. Климчук В. Життєвий шлях творчої особистості: принципи біографічного дослідження за допомогою сценарного аналізу Е. Берна / В. Климчук, Я. Мойсієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12084133.pdf> (дата звернення: 13.04.2019).
11. Костіна Т. Вивчення формування життєвого сценарію у психології розвитку / Т. Костіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://www.ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10551/1/18.pdf> (дата звернення: 13.04.2019).
12. Казанцева І. Гендерно-дифференцированный подход в формировании стратегии развития региона / І. Казанцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: file:///D:/ГЕНДЕР2019/Казанцева_гендер.pdf (дата звернення: 10.04.2019).
13. Куравська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму / Н. Куравська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <file:///D:/ГЕНДЕР2019/3729-10766-1-SM.pdf> (дата звернення: 15.04.2019).
14. Марценюк Т. Гендер і нація в українському суспільстві: маскуліності та Євромайдан 2013–2014. / Т. Марценюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: file:///D:/ГЕНДЕР2019/Martsenyuk_hender_i_pratsia.pdf (дата звернення: 11.03.2019).
15. Стюарт Й. Основи ТА: Транзакційний аналіз / Й. Стюарт, В. Джойнс ; пер. з англ. – К. : ФАДА, ЛТД, 2002. – 393 с.
16. Юнг К.-Г. Душа и миф: шесть архетипов / К.-Г. Юнг. – [пер. с англ.]. – К. : Порт-Рояль, 1997. – 384 с.
17. Щотка О. Якісний підхід в «gender studies»: психологічна підготовка дослідника / О. Щотка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <file:///D:/ГЕНДЕР2019/3824-11213-1-SM.pdf> (дата звернення: 15.04.2019).
18. Bandura, A. Social Learning & Personality Development / A. Bandura. Holt, Rinehart & Winston, INC: NJ. 1975.
19. Goulding, R. Injunctions, decisions, and redecision // Transactional Analysis Journal / R. Goulding, M. Goulding. – 1976. – Vol. 6. – No 1. – P. 41–48.
20. Kahler, T. The miniscript / T. Kahler, H. Capers // Transactional Analysis Journal. – 1974. – Vol. 4. – No 1. – P. 26–42.
21. Money, J. Gendermaps: Social Constructionism, Feminism, and Sexosophical History / J. Money. – New York, 1995. – 274 p.
22. Margaret, M. Sex and Temperament in Three Primitive Societies (1st Perennial ed.). / M. Margaret. – New York : Perennial an impr. of HarperCollins Publ., 2003. – 352 p.
23. Steiner, C. Script and counterscript / C. Steiner // Transactional Analysis Bulletin. – 1966, – V. 5, No 18. – P. 133–135.
24. Steiner, C. Scripts People Live: Transactional Analysis of Life Scripts / C. Steiner. – Grow Press : New York, 1990. – 332 p.
25. Steiner, C. The Heart of the Matter. Love, Information, and Transactional Analysis / C. Steiner. – TA Press, California, U.S.A., 2009. – 264 p.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Aheieva V. Osnovy teorii genderu : navch. posib. / V. Aheieva, L. Kobelianska, M. Skoryk. – K. : K. I. S. , 2004. – 536 s.
2. Bem S. Linzy gendera: Transformacija vzgljadov na problemu neravenstva polov / S. Bem / [per. s angl.]. – M. : Rossijskaja jenciklopedija»(ROSSPJeN), 2004. – 336 s.
3. Bern Je. Iгры, v kotorye igrajut ljudi. Psihologija chelovecheskih vzaimootnoshenij; Ljudi, kotorye igrajut v igrы. Psihologija chelovecheskoj sud'by / Je. Bern ; per. s angl. – Ekaterinburg : Litur, 2001. – 576 s.
4. Vyrtosu I. Genderna dyskryminatsiia: Yak ne nastupyty na hrabli starymy mozoliamy? / I. Vyrtosu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: https://humanrights.org.ua/material/gendernajia_diskriminacija_kak_ne_nastupit_na_grabli_starymi_mozoljiami (data zvernennia 04.05.2019).
5. Handzilevska H. Zhyttievi stsenarii ukrainskykh emigrantiv (psykholoho-akmeolohichni dyskurs) : monohrafiia / H. Handzilevska. – Ostroh : Ostrozka akademiia, 2018. – 483 s.
6. Hovorun T. Gendernyi dyskurs v psykholohichnii nautsi ta pedahohichnii praktytysi / T. Hovorun, O. Kikinezhdzi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: <https://file:///D:/HENDER2019/108-Article%20Text-130-1-10-20171124.pdf> (data zvernennia: 15.04.2019).
7. Hovorun T. V. Stat ta seksualnist: psykholohichni rakurs / T. Hovorun, O. Kikinezhdzi. – Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 1999. – 343 s.
8. Gornostaj P. P. Socializacija lichnosti i psihologicheskie roli. Teoreticheskie i prikladnye voprosy psihologii (materialy jubilejnoy konferencii "Anan'evskie chtenija-97" / P. P. Gornostaj. – Vyp. 3. – Ch. 1. –SPb., 1997. – S. 325–330.
9. Zhebielieva P. Zhyttievi stsenarii osobystosti: sutnist ta osnovni psykholohichni pidkhody / P. Zhebielieva [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: [file:///C:/Users/Tanya/Desktop/Vpo_2013_9\(2\)_19.pdf](file:///C:/Users/Tanya/Desktop/Vpo_2013_9(2)_19.pdf) (data zvernennia: 12.04.2019).
10. Klymchuk V. Zhyttievi shliakh tvorchoi osobystosti: pryntsyipy biohrafichnohodoslidzhennia za dopomohoiu stsenarneho analizu E. Berna / V. Klymchuk, Ya. Moisienko [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12084133.pdf> (data zvernennia: 13.04.2019).
11. Kostina T. Vyvchennia formuvannia zhyttievoho stsenarii u psykholohii rozvytku / T. Kostina [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: <http://www.ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10551/1/18.pdf> (data zvernennia: 13.04.2019).
12. Kazanceva I. Genderno-differencirovannyj podhod v formirovanii strategii razvitija regiona / I. Kazanceva [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu : URL: file:///D:/GENDER2019/Kazanceva_gender.pdf (data zvernennia: 10.04.2019).
13. Kuravska N. Genderni stereotypy yak dzherelo gendernoi dyskryminatsii ta seksyzmu / N. Kuravska [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: <file:///D:/HENDER2019/3729-10766-1-SM.pdf> (data zvernennia: 15.04.2019).
14. Martseniuk T. Gender i natsiia v ukrainskomu suspilstvi: maskulinnosti ta Yevromaidan 2013-2014. / T. Martseniuk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: file:///D:/HENDER2019/Martsenyuk_hender_i_pratsia.pdf (data zvernennia: 11.03.2019).
15. Stiuart Y. Osnovy TA: Tranzaktsiinyi analiz / Y. Stiuart, V. Dzhoins ; per. z anhl. – K. : FADA, LTD, 2002. – 393 s.
16. Jung K.-G. Dusha i mif: shest' arhetipov / K.-G. Jung. – [per. s angl.]. – K. : Port-Royal, 1997. – 384 s.
17. Shchotka O. Yakisnyi pidkhid v «gender studies»: psykholohichna pidhotovka doslidnyka / O. Shchotka. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL: <file:///D:/HENDER2019/3824-11213-1-SM.pdf> (data zvernennia: 15.04.2019).
18. Bandura, A. Social Learning & Personality Development / A. Bandura. Holt, Rinehart & Winston, INC: NJ. 1975.
19. Goulding, R. Injunctions, decisions, and redecision // Transactional Analysis Journal / R. Goulding, M. Goulding. – 1976. – Vol. 6. – No 1. – P. 41–48.
20. Kahler, T. The miniscript / T. Kahler, H. Capers // Transactional Analysis Journal. – 1974. – Vol. 4. – No 1. – P. 26–42.
21. Money, J. Gendermaps: Social Constructionism, Feminism, and Sexosophical History / J. Money. – New York, 1995. – 274 p.
22. Margaret, M. Sex and Temperament in Three Primitive Societies (1st Perennial ed.). / M. Margaret. – New York : Perennial an impr. of HarperCollins Publ., 2003. – 352 p.
23. Steiner, C. Script and counterscript / C. Steiner // Transactional Analysis Bulletin. – 1966, – V. 5, No 18. – P. 133–135.
24. Steiner, C. Scripts People Live: Transactional Analysis of Life Scripts / C. Steiner. – Grow Press : New York, 1990. – 332 p.
25. Steiner, C. The Heart of the Matter. Love, Information, and Transactional Analysis / C. Steiner. – TA Press, California, U.S.A., 2009. – 264 p.

Kostina, T. O. Gender component of a personal life script: female scripts. The article deals with a gender component of a personal life script. The author discusses different classifications of life-scripts from the perspective of transactional analysis, which was introduced by Erik Berne and his associates, Claude Steiner being one of them, as well as analyzes the conditions for the development of female life scripts based on the studies by H. Wikoff.

The article considers social, cultural, and historical factors behind gender stereotypes that contribute to the development of life scripts, as well as the impact of social expectations on the formation of gendered life script.

The author discusses classical female life scripts which include «Mother Hubbard», «Artificial Woman», «Woman Behind Man», «I am a Loser», «Unattractive Beauty», «Nurse», «Fat Woman», «Teacher», «Demonic Woman», «Strong Woman», «Queen Bee».

Key words: gender, gender stereotypes, life script, female life script, transactional analysis.

Відомості про автора

Костіна Тетяна Олександрівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна.

Kostina, Tetiana Olexandrivna, PhD, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy, V.I. Vernadsky Taurida National University. Kyiv, Ukraine.

E-mail: kostina_tanya@ukr.net